

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı 9, s. 65-70

RSSS
ISSN:2148-2691

Ak Tayçı Ve Oğuz Kağan Destanları Arasında Motif İnceleme Ve Karşılaştırması

F. Nihan ŞEN¹

Özet

Anahtar Kelimeler

Ak Tayçı ve Oğuz Kağan Destanları Arasında Motif İnceleme ve Karşılaştırması, kahramanın doğuşu ve kahraman olduğunu gösteren işaretler, kendisine yol gösteren ilahi varlıklar, bir karşılaştığı kötü güçler ve zorluklar, kahramanın yetiştikten sonra ailesi ve oymak/boyu için çıktığı yolculuk ve olgunlaşma süreci değerlendirilmiş, iki destan arasında genel kavram karşılaştırması, varoluş mitosu başlıkları altında incelenerek ve alıntılarla desteklenerek bir karşılaştırma yapılmıştır.

Oğuz Kağan
Ak Tayçı
Kahraman
Mitoloji

The Motif Analyse And Comparison Between Ak Tayçı And Oğuz Kağan Epics

Abstract

Keywords

The motif analyse and comparison have been evolvated by telling about his birth and signs indicating that he is a hero, divine beings which guide him, evil powers and hardships that he encounters his family after he grows up, the journey he sets out for his clan and his maturation period. The concept comparison between these two epics has been made by being analyzed under the titles of existencemyth and by supported with the quotations.

Oğuz Kağan
Ak Tayçı
Hero
Mythology

¹ Yrd. Doç., MSGSU, GSF, Sahne Dekorları ve Kostümü Bölümü Öğretim Üyesi, sennihan@gmail.com

GİRİŞ

Kahramanlık mitoslarının hemen hepsinde gördüğümüz ortak izlek, kahramanın normalden farklı özelliklere sahip olarak doğması, yetişme ve yolunu bulma sürecinde kendisine yol gösterecek bir akıl hocasıyla karşılaşması, erginlenebilmesi için bazı zorlukları ve sınavları aşmasıdır. Sonrasında yol gösterici/akıl hocası (çoğu zaman ilahi olan) ile birlikte ya da onun tavsiyelerini dinleyerek, ait olduğu topluluğun lideri olabileceğini kanıtlayabilecek bir kahramanlık göstermesi gerekir. Topluluğunu zararlı bir düşman, güç veya canavardan kurtarmak ve sonrasına artık korkusuzca yaşamasını sağladığı topluluğunun devamını lider, kağan, bey vs olarak daha da sağlamlaştırmak toplumların köken mitlerinde ortak olarak görülen özelliklerdir. İnceleme bu ana mit kurgusu temel alınarak yapılmıştır.

Bir Altay Destanı olan Ak Tayçı'nın kısa öyküsü şöyledir; Ak Bökö ve Altın Topçı'nın iki çocuğu olmuş olmuş ancak çocuklarını yeraltının efendisi Erlik Biy çalmıştır. Her ikisi de çok yaşlanmışken, Altın Topçı hamile kalır ve Ak Tayçı dünyaya gelir. Onu iyi büyütme ve diğerleri gibi Erlik Biy'e kaptırmak istemeyen Ak Bökö çocuğa kundağı için samur, yemeği için geyik avlamaya gider. Bir gün avdan dönerken Ak Börü ile karşılaşır. Ak Börü, Ak Böke'den çocuğunu ister ve alır. Çocuğu kendi yaşadığı Kara Dağ Sarayı'na getirir. Ak Tayçı'yı burada iki dişi maral emzirir, Ak Börü'nün çocuğa oynaması için getirdiği önce iki tilki, ardından iki kurt, en son iki ayı fazla hırpalandıkları için Altay'a geri gönderilirler. Çocuk büyür ve bir yiğit olur. Ak Börü ona savaş elbiseleri ve adı Ak Boro olan bir at vererek, onun artık kendi yolculuğuna gitmesi gerektiğini söyler ve yolculuğu için gerekli öğütleri verir.

Yolculuğunda Ak Tayçı Erlik Biy'in yeryüzüne çıkarttığı yüz gelin ve yüz yiğit görür. Onlarla sohbet eder. Ak kavak'ın gövdesinde uyur. Karla kaplı bir sabaha uyanır ve o gün gelini olacak Altın Tana'yı da yanına alır ve Ak Börü'nün yanına döner. Ondan gerçek annesi ve babasının kim olduğunu öğrenir. Ak Bökö ve Altın Topçı'nın yanına döner. Kendisine altmışiki köşeli ak saray yaptırılır, içi ay ve güneş nakışlı ipekle bezenir. Altmışiki ayaklı yatak ve kara kunduz derisinden kutsal yorgan hazırlanır.

Destanın bu noktasından sonra Ak Tayçı tekrar yola çıkacak, Erlik Biy ile son hesaplaşmasını yaparak onun artık yeryüzüne çıkmasını engelleyecektir. Ak Börü'nün de önceden kaçırılmış olan abisi olduğu ortaya çıkacaktır (Dilek, 2002.).

En eski Türk Destanı olan Oğuz Kağan Destanı'nın kısa öyküsü şöyledir; Oğuz Kağan doğduğunda annesinin memesini bir kere emer ve sonra da yürümeye, konuşmaya başlar. Kırk günde büyür. Doğduğu yurdunun yakınındaki ormanda insaoğluna aman vermez bir gergedan vardır. Oğuz Kağan gergedanı öldürür. Yurdunun kağanı olur, kendisine biat etmeyenlerle savaşmak için çıktığı yolda bir kurt ona rehberlik yapar.

Oğuz Kağan'ın; gökten inen ışığın içindeki başında beni olan kızla evlenmesinden Ay, Gün, Yıldız; Gölün ortasında tekbaşına duran ağacın kovuğundaki dalgalı saçlı ve inci gibi kızla evlenmesinden ise Gök, Dağ, Deniz adında altı oğlu olur. Oğuz Kağan ihtiyarlayınca yurdunu altı oğluna bırakır.

Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur harfleriyle yazılmış olan versiyonu ve Altay destanlarından biri olan Ak Tayçı Destanı'nın, kahramanlarının doğuşu, kişilikleri ve destanların içinde aldıkları rollere göre karşılaştırılmasının yapılacağı bu inceleme yazısında, Oğuz Kağan Destanı'nın Uygurca yazımının tercih edilmesinin nedeni İslami motiflerin

tarihsel olarak henüz destanın içinde yer almamasıdır. Böylece anlatım ve motiflerin Ak Tayçı Destanı ile denkliği sağlanmış olur.

Kahramanın Doğuşu ve Kahraman Olduğunu Gösteren İşaretler

Ak Tayçı ve Oğuz Kağan destanlarında yer alan her iki kahraman da insansı özelliklerin en üstününe ve tanrısal özelliklere sahiptirler. Oğuz Kağan Destanı'nda kahramanın doğuşu sevinçle karşılanır. Benzer bir nitelikteki sevinçli karşılamaya Ak Tayçı Destanı'nda da rastlarız; Oğuz Kağan'ın doğduğunda sahip olduğu tanrısal nitelikler açıkça tasvir edilir.

4 Gömgök, gök mavisiydi bu oğlanın yüz rengi/ Kıpkızıl ağziyle, ateş gibiydi benzi
5 Al al idi gözleri, saçları da kapkara, / Perilerden de güzel kaşları vardı ne kara!
(Ögel, 1998, s: 115.)

Ak Tayçı için ne doğuşunda, ne de destanın ilerleyen bölümlerinde adının başındaki "ak" sıfatından başka bir tasvir olmasa da, annesi ve babasının yaşlılığında doğar ve çocukluğunda iki maral tarafından emzirilir, iki tilki, iki kurt ve iki ayıyı sadece oynayarak güçten düşürür. Tilki; Çin'de iyi şansın uzun ömürlülüğün ve kurnazlığın sembolüdür, Türkler'de de hilekar ve kurnaz bir hayvandır, kızıl tilki ise daha hilekar bir hayvandır. Kurt; akkurt gök unsuruna buna bağlı olarak saflık, temizlik ve erdemi, alkurt, şiddeti ve yer unsurunu, karakurt ise karşı durulmaz kuvveti, yeraltı unsurunu veya kötülüğü ifade eder, ayı orman ruhunun sembolüdür, avlanarak yenilmesi ile kuvvetinin ve çeşitli özelliklerinin insana geçtiğine inanılır. (Çoruhlu,1999.)

Ak Tayçı'nın bu hayvanları henüz çocukken sadece oynayarak alt edebilmesi onların sahip olduğu özelliklere bir kahraman olarak sahip olduğunun göstergesidir.

Sarayına girince gördü ki, / iki kızıl tilki /Kocaman gözlerini açmış,
Güzel tüylerini toz toprak kaplamış,/Oğulcuğun oyununa dayanamayıp,
Ölü gibi yatıyorlar....

Her iki kahramanın doğumdan sonraki insana has olmayan hızlı gelişimleri ise eş değerdedir. Oğuz Kağan'ın anne sütünü bir kez içtikten sonra bir daha içmek istememesi, kırk gün sonra yürümeye ve konuşmaya başlaması, Ak Tayçı'nın iki geyiğin sütünü içip, iki günde "anam", altı günde "babam" demesi, her iki kahramanın da insanüstü bir gelişim sürecinin içinde olduğunun ifadesidir.

Oğuz Kağan'ın doğum tasvirlerinden bir tanesi tüylü doğmasıdır. Ancak tüylerinden destanın geri kalan kısımlarında söz edilmez. Bu, çocuğun güçlü, yiğit oluşunun, doğayla ve doğadaki güçlü hayvanlarla özdeşlik kurularak anlatılması; soyun, boyun devamını sağlayacak oğul olduğunu ifadelendirilmesidir.

9 Ayakları öküz ayağı gibi idi, sanki ayağı/Kurdun bileği gibi idi sanki bileği
10 Benzer idi omuzu sanki samurinkine/ Göğsü yakın idi bir ayıninkine
11 Bir insan idi fakat tüylerle dolu idi/Vücudunun her yanı kıllarla dolu idi

Altaylarda söylenen Türk yaratılış destanlarını dikkatle okuyunca, ilk insanın hayvanlar gibi tüylü olduğunu anlıyoruz. Kuzey-Batı Sibirya'daki Fin-Ugor kavimlerinde bu inanç yaygındır, Macarlar'ın akrabaları olan Vogullar da ilk insanın tüylü olduğunu söylerler. (Ögel, 1998, s: 483)

Kahraman Olarak Kendisine Yol Gösteren İlahi Güçler

Her iki kahramana da, yaşamları süresince çok benzer bir şekilde öncelikle kurt yol gösterir. Oğuz Kağan Destanı'nda bu kurt, "gök" yeleli, "gök" tüylüdür. Zor zamanlarda

verilmesi gereken kararlar ve gidilmesi gereken yönlerde Oğuz Kağan'a görünerek, ona yardım eder ve doğru olanın yapmasını sağlar. "Gök yeveli kurt", tanrısal bir sembol ve onun işaretidir. Ayrıca gök tecrübeliliğin ve ihtiyarlığın ifadesi olabilir, mesela "gök sakallı", tecrübeli ve saygıdeğer ihtiyar anlamına gelir. (Ögel, 1998, s: 134.)

77 Bir erkek kurt göründü ışıktı soluyarak/ Bir kurt ki gök yeveli! Bir kurt ki gömgök tüylü!

Gök renginin ifadesi bugünkü mavinin tam karşılığı değildir, pek çok tonu vardır. O zaman yeşile bile gök dendiği olurdu. Bu rengin kutsal düşüncede anlamı daha çok değişir. "Gök yeveli kurt" mavi yeveli bir kurtun değil, saçta düşen aklarla edinilen tecrübenin ifadesidir. (Ögel, 1998)

Ak Tayçı Destanı'nda "Ak Börü", kahramanı büyüten, onu kollayan ve yolunu aydınlatan, "altmış kulaç" kuyruğu olan bilgedir. (Börü, Böri kurt anlamına gelen kelimelerdir.) Destan boyunca onun "altın/ak" tüyleri ve kuyruğunun uzunluğu tasviriyle karşılaşırız;

Ak Börü onları altmış kulaç kuyruğuyla/ Öteye beriye saçtı

Ancak destanın sonunda, aslında kahramanın yıllar önce "Erlik Biy*" tarafından kaçırılan abisi olduğunu öğreniriz.

Bir Kahraman Olarak Karşılaştığı Kötü Güçler ve Zorluklar

Eski Türk düşüncesinde, mevcut dünya tasarımı hakkındaki yaygın görüşlerden biri, "Kainatın bütün tezahürlerini, gök ve yeryüzünün (yer-sub, yer-su) temsil ettiği, birbirine zıt fakat birbirini tamamlayan iki evrensel nefesten oluşmuş kabul eden sistemdir"ki, bu Proto Türk ve Türklerin en eski ve öz kozmolojisi olarak görülür. (Arslan, 2001, s:2)

Gök yeryüzü ve yeraltının oluşturduğu üçlü bir evren tasarımı söz konusudur. Gök iyiliğin tanrısallığın sembolü, yeryüzü insanın ve diğer canlıların yaşadığı yer, yeraltı ise kötü güçlerin yaşadığı yerdir.

Büyüyüp bir yiğit olduğunda Oğuz Kağan, halka ve sürülere zarar veren gergedanla savaşı ve onu öldürür. Hayvan sürüleri, orman hayvanları insan için vazgeçilmez temel ihtiyaçlardır. Gergedan bu ihtiyaç nesnelere zarar veren, baş edilemeyen varlıktır. Oğuz Kağan bu gergedanı alt eder. Gergedan iyinin, güzelin ve doğrunun sembolize edildiği gökyüzünün karşısında, yok edeni; yanlış ve kötüyü simgeler. (Arslan, 2001, s:7)

Düşman ya da zararlı olarak betimlenen hayvan aynı zamanda cesaretin de sembolü olur ve üç aşamalı evren anlayışında yerin gerçekliğinin simgesi olan özelliklerin onu alt eden kahramanda toplanması veya zaten onda olması anlamına gelir.

16 Ormanda yaşar idi büyük bir gergedan/Yer idi yaşatmaz idi ne hayvan ne de insan

Altay şamanist türk topluluklarından derlenen metinlerde, evrenle ilgili tasarımların benzer şekilde üç katmanlı olduğu görülür.

Ak Tayçı Destanı'nda kahramanın Erlik Biy ile mücadelesi göksel nitelikler taşıyan kişioglunun, kötü yer altı güçleriyle mücadelesidir. Kazanan ise, yer altına yani "kötü"ye (günümüz tanımıyla şeytan) karşı, tanrısal nitelikli "iyi" insan olmalıdır.

* Altay ve Türk mitolojisinde kötülük yapan ruh.

Her iki destan içinde kişioğlunun yaşadığı yer gökteki koruyucu gözetken “iyi” ile yeraltındaki bağışlamayan ve zarar veren “kötü” nün arasında ortadaki yerdir. Bu bölge her iki gücün etkisi altındaki varlıkları barındırır.

Kahramanın Yetiştikten Sonra Ailesi Ve Oymak/Boyu İçin Çıktığı Yolculuk ve Olgunlaşma Süreci

Her iki kahraman da soyun /boyun devamı için seçilmiş ve tanrı kutunu taşımaktadır.

...Ve yolculuklarına başlarlar. Oğuz Kağan topluluğunun daim ve daha güçlü olmasını sağlamak için bir eş bulmak ve düşmanlarla savaşmak zorundadır. Ak Tayçı Destanı'nda bu olgunlaşma sürecini daha farklı bir şekilde görmekteyiz. Büyüyüp erişkin olduğunda Ak Börü kendisine artık kendi yolculuğuna çıkması gerektiğini söyler.

Yukarıda sözü edilen üçlü evren tasarımı gökyüzü, yeryüzü ve yeraltını birbirine bağlayan bir ana eksen vardır. Bu eksen aynı zamanda katmanlar arasındaki geçişi sağlar.

Oğuz Kağan'ın kaşıştığı ilk eşinin gökten bir ışıkla inmesi gökyüzünün yukarıda sözünü ettiğimiz simgeselliği ile alakalı olması, ikinci eşinin tek başına duran bir ağacın kovuğunda oturuyor olması da evrenleri/katmanları birbirine bağlayan simgesellikten ileri gelir. Her iki sembol de tanrısallığın ifadesidir.

42 Ava gitmişti birgün, ormanda Oğuz Kağan/ Gölün ortasında birtek ağaç uzuyordu.
43 Ağacın kovuğunda bir kız oturuyordu/Gözü gökten daha gök, bu bir tanrı kızıydı.

Altay Türkleri için kavak gövdesinin düzgünlüğü, bütünlüğü ve uzunluğu ile önemli bir yere sahiptir. En önemli fonksiyonu göğün direği ve dünya ağacı olmasıdır. Yeraltından gökyüzüne üç alemleri birleştiren kavak tanrının sembolüdür. (Ergun,2012) Ak Tayçı da eşini kutsal kavağın dibinde bulur

Yetmiş dallı kutsal kavağın dibinde / Bir yandan bakınca ay şekilli,
Öbür yandan bakınca güneş şekilli, /Altın sarı saçlı,
Kara gökkuşağı kaşlı, /İki güzel eliyle/Çenesine dayanmış/Bir güzel kız oturuyordu.

Her iki örnekte de katedilen uzun yollar ve bu süre zarfında karşılaşılan olaylar vardır.

Bu kuruluş pek çok mitolojik hikayenin kuruluşuna benzetilebilir. Ancak özellikle Güney Asya/ Hint destanlarındaki kahramanların, çile çekme geleneğini hatırlatır. Kuşkusuz yazım amaçları farklıdır. Fakat genel olarak kişilerin olgunlaşma süreçlerini ifade etmeleri açısından da kayda değerdir. Hinduizm geleneğinde rahiplerin ve rahiplerin eğittikleri asil aile çocuklarının, kendileriyle birlikte bir müddet uzaklaşıp, “çile” yolculuğuna çıkması önemlidir.

Destanları yazanların Brahman sınıfından olan kişiler olduğu düşünülürse, tabii ki içinde böyle bir detayın olması da kaçınılmaz olacaktır. Elimizdeki iki örnekte ise, bize zaten daha çok güç ve zekasıyla tanımlanmış olan kahramanların, bir de olgunlaşma sürecine girmeleri ve hem bu süreç sırasında hem de ardından isteklerine ulaşmalarının mümkün olduğunu görürüz.

İki Destan Arasında Genel Kavram Karşılaştırması

Her iki destanda da renkler önemli bir simgesel özellik taşır.

Göktürk yazıtlarında “Tengri teg Tenri” diye çok önemli bir deyim görülür... “Göge benzer Tanrı” Thomsen'in bu çok önemli yorumu, çok yerinde olsa gerektir. Gök bir sonsuzluk olduğuna göre, Tanrı da öyle oluşuyordu. (Ögel, 1998, s: 149.)

“Kök Tengri” ve onun rengi, Oğuz Kağan Destanı’nda tanrısal olanı ifade eder. Mavi rengi taşımak tanrısal olanla özdeştir. Gök yelesi kurt, doğan çocuğun yüzünün gök rengi olması bu destanda karşılaştığımız ana özelliklerden, simgelerden bir tanesidir.

Beyaz renk, Türk Mitolojisi ve kültüründe en yaygın olarak yer bulan renktir... bu belki de Gök Tanrı kavramının yerini bir çok Türk topluluğunda görülen Ülgen’in almasıyla ilgili olabilir; yani aslında ikinci derecede bir tanrı olan Ülgen daha sonra Gök Tanrının yerini almıştır. Bu nedenle beyaz, mavi yerine ya da mavi (gök mavisi) gibi Gök Tanrı’nın ya da Ülgen’in rengi sayılmıştır. (Çoruhlu, s: 190).

Ak Tayçı Destanı’nda kahramanın isminin başındaki “ak” sıfatının yanısıra kahramana yol gösteren ya da onun ailesine mensup kişilerin isimlerinin neredeyse hepsinin başında “ak” sıfatı vardır. Bazı yerlerde ak ve altın yan yana ya da birbirinin peşisıra, aynı ismi ya da kişiyi ifadelendirmek için kullanılır (ak börü, altın börü gibi).

GENEL OLARAK İKİ DESTAN İÇİNDE YERALAN (AÇIK YA DA KAPALI) VAROLUŞ MİTOSUNUN KARŞILAŞTIRMASI

Karşılaştırılan iki destanda da, bir boy/oymak ya da topluluğun kurulması, zor bir durumdan kurtulması için bir kahramana, tanrısal olanın desteğine ihtiyaç vardır. Dünya, her iki destanda da Türk mitolojisindeki evren tanımına uygun, üç katmanlıdır ve katmanlar hikayenin başlangıcından sonuna kadar akışın içine yayılmış durumdadır. Farklı renk ve simgeler birbirine eş değer önemdedir ve adları farklılaşmış olan aynı kavramları nitelerler. Kahramanlar çıktıkları olgunlaşma yolculuklarında kendilerini bulur, gerçekle yüzleşir ve tanrının desteğiyle “kötü”ye karşı geçici veya nihai bir zafer kazanarak topluluklarının yaşamını kurtarır/refah düzeyini arttırır. Bu süreç içinde kendilerine eş olarak seçtikleri, yine göksel niteliklere sahip olan kadınlarla evlenerek kendi soylarının da devamını sağlarlar. Böylece yalnız kendi yaşam öykülerinin kahramanları olmakla kalmayıp, her topluluğunun kendisini tanımlarken ihtiyaç duyduğu başlangıç mitinin de ana kahramanları olurlar.

KAYNAKÇA

Kaynakça Örnekleri

Ergun, P. (2012). **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Çoruhlu, Y. (1999). **Türk Mitolojisinin ABC'si**. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çoruhlu, Y. (2002). **Türk Mitolojisinin Anahatları**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Dilek, İ. (2002). **Altay Destanları-1 (Er Samır-Ak Tayçı-Kökin Erkey-Altay Buuçay-Malçı Mergen-Kozın Erkeş-Közüyke)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1998). **Türk Mitolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, I. Cilt.

Ögel, B. (1998). **Türk Mitolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, II. Cilt.

Web Adresi

Arslan, M. **Türk Destanlarında Evren Tasarımı**, Makale, 2001

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/arslan_evren_tasarimi.pdf adresinden erişildi.

(Erişim Tarihi: 03.05.2017)